

OVER TAAL

- 99** Interview met Ann Van der Auweraert
*Wetenschap communiceert? - Marianne Boone
en Natalie Hulsen*
- 102** Lof voor het Belgische witloof
*De benamingen voor witloof en cichorei in de
Zuid-Nederlandse dialecten - Ines Blomme*
- 107** Honden aan de leiband of honden aan
de lijn?
Piet Creten
- 108** Toonaangevend
*Van Dale Pocketwoordenboek Nederlands voor de
basisschool - Katrien Deygers*
Trouw nooit een vrouw met grote voeten - Piet Creten
*De Grote Van Dale op cd-rom: met de Wehrmacht Luft
over de Maas naar de bomsterrorist - Piet Creten*
- 112** Taaldossier
Waarom geen naamwoordstijl? - Karl Hendrickx
- 114** De woorden van Marlies
Arabische koloniale woorden - Marlies Philippa
- 116** Quiz over taal

Interview

Ann Van der Auweraert: wetenschap communiceert?

MARIANNE BOONE EN NATALIE HULSEN

Heel wat wetenschappers vinden het niet evident om te communiceren met niet-vakgenoten. Tegelijkertijd neemt de behoefte aan communicatie over wetenschappelijke ontwikkelingen en nieuwe technologieën almaar toe. Hoe verzoen je wetenschap en communicatie? We vroegen het aan Ann Van der Auweraert, verantwoordelijke wetenschapscommunicatie aan de Universiteit van Antwerpen.

Laten we maar met de deur in huis vallen: wat is wetenschapscommunicatie?

Die vraag is niet zomaar één twee drie te beantwoorden. Wetenschapscommunicatie is veel meer dan alleen maar communicatie over wetenschap naar een groot publiek.

Je hebt aan de ene kant de communicatie met vakgenoten (scientific communication) én aan de andere kant alle communicatie over (onderzoeksresultaten van) wetenschap met niet-vakgenoten, bijvoorbeeld over de ethische gevolgen van wetenschappelijk onderzoek.

Kun je iets meer vertellen over die communicatie met niet-vakgenoten?

Daarvoor moet ik eerst de evolutie schetsen die wetenschapscommunicatie heeft doorgemaakt. Sinds

zo'n vijftig tot zestig jaar geleden is wetenschapscommunicatie voornamelijk de samenleving via massamedia informeren over wetenschap, want het draagvlak voor wetenschap moet hoog genoeg blijven. Er gaat heel wat geld naar wetenschap, en als gevolg daarvan moet de wetenschap verantwoording afleggen aan de samenleving. Ook om economisch op niveau te blijven, zijn er wetenschappers nodig en dus moet er aandacht zijn voor studentenrekrutering. Oorspronkelijk dacht men dat het publiek een lege emmer was en dat wetenschap die moest vullen. Maar dat is niet zo. Mensen zijn geen lege emmers, ze spelen een veel actievere rol. Zo beslissen ze zelf of ze de boodschap die ze krijgen al dan niet oppikken en of ze er iets

mee doen. En daarenboven is het publiek geen onwetende massa: ze hebben voorkennis. Zo ontstond een meer ontvangergeoriënteerde manier van communiceren.

Hoe gaat dat precies in zijn werk?

We verdelen de samenleving in groepen, o.a. bijvoorbeeld jongeren, en proberen zo'n groep dan met de meest geschikte middelen te bereiken. Niet alleen met massamedia, maar ook met andere vormen. Belangrijk is om de boodschap goed te verpakken. Wetenschapsmusea als Technopolis, maar ook de Wetenschapsweek en programma's als *Hoezo?* en *Jongens en wetenschap* passen in die vorm van doelgroepgerichte communicatie.

Zowel massamedia- als doelgroepcommunicatie is goed om over basiswetenschappen te communiceren. Wil je echter over ethische kwesties, zoals klonen, communiceren, dan heb je een andere aanpak nodig. En dan komen we bij een derde stap in de evolutie van wetenschapscommunicatie, namelijk de consultatie van burgers.

Wat houdt dat in?

We proberen de burger, bijvoorbeeld via panelgesprekken, te betrekken bij het wetenschappelijke proces. Als burgers betalen voor wetenschap, mogen ze er ook hun zeg in hebben. Over moreel-ethische kwesties kan het publiek meepraten, bijvoorbeeld over klonen of genetisch gemodificeerde organismen. Je hoeft daarvoor niet diep wetenschappelijk gevormd te zijn.

We kunnen nog een stap verdergaan en de samenleving als partner in de kennisproductie opnemen. Zo bestaat er in Nederland een experiment waarbij boeren als ervaringsdeskundigen aan het wetenschappelijk onderzoek deelnamen. Praktijkkennis en wetenschap-

pelijke kennis worden op die manier allebei in het onderzoeksproces geïntegreerd. In Vlaanderen zijn we wat dat betreft nog maar net begonnen. Ik coördineer bijvoorbeeld het project Wetenschapswinkel, waar organisaties en verenigingen met hun onderzoeksvragen terecht kunnen. Wij gaan dan op zoek naar een studentonderzoeker die onder begeleiding van een promotor het onderzoek uitvoert.

Wat is volgens jou de grootste uitdaging voor wetenschapscommunicatie?

De twee culturen, die van de wetenschappers en die van het publiek, bij elkaar proberen te brengen. Volgens mij is de manier waarop wetenschappers naar de samenleving kijken bepalend voor hun manier van communiceren. Er zijn twee soorten wetenschappers: de probleemoplossende onderzoekers en de kennisproducerende onderzoekers. De eerste groep moet wel communiceren omdat ze de samenleving nodig heeft en de tweede kan best zonder. Jammer genoeg behoren vele wetenschappers tot die tweede groep.

Is het dus louter een kwestie van tot de ene of de andere groep te behoren?

Neen, er zijn nog andere redenen waarom wetenschappers niet altijd communiceren. Vaak hebben ze gewoon geen tijd, omdat ze bijvoorbeeld moeten publiceren voor vakgenoten en in gezaghebbende tijdschriften. Verder ontbreekt het hun soms aan de nodige communicatieve vaardigheden om te communiceren met niet-vakgenoten. Ze gebruiken dezelfde strategieën als voor vakgenoten. Ze gebruiken voornamelijk vaktaal, ze structureren hun artikelen vanuit het perspectief van het onderzoek en ze zijn detaillistisch in plaats van generalistisch.

“Een wetenschapper zei ooit: wetenschapscommunicatie is pollutie.”

Maar moet je niet juist gedetailleerde informatie geven om goed te kunnen communiceren?

Neen, het is belangrijker om minder gedetailleerde informatie te geven die door meer mensen begrepen en gelezen wordt dan om volledig te zijn. De relevantie van een stuk tekst stijgt als het door meer mensen wordt gelezen.

Als wetenschappers bijvoorbeeld populair-wetenschappelijk schrijven, zouden ze er rekening mee moeten houden dat hun tekst door een veertienjarige begrepen kan worden. Ze moeten uit hun eigen wereld leren stappen en die met de ogen van een buitenstaander leren bekijken. Dat is niet makkelijk. Maar er zijn ook gewoon wetenschappers die het niet willen, bijvoorbeeld vanwege hun status. Zo zei ooit iemand: wetenschapscommunicatie is pollutie. Als we het op het niveau van een veertienjarige moeten brengen, dan is het kleutertaal, dan is het te simplistisch, zeggen ze, dan generaliseren we te veel en kunnen we niet meer nuanceren.

Kunnen wetenschappers leren communiceren?

Volgens mij kun je wetenschappers opleiden in die vaardigheden. Zo organiseer ik voor geïnteresseerden via WECOM (Opleiding wetenschapscommunicatie) schrijfttrainingen, presentatietrainingen, trainingen omgaan met de pers enzovoort. Het zou ideaal zijn als in de basisopleiding van wetenschappers systematisch een vak wetenschapscommunicatie opgenomen zou worden. Er bestaan nog bijna geen opleidingen waarin men goeie communicatie aan wetenschappers aanbiedt. Wel bijvoorbeeld in geneeskunde, maar dokters hebben nu eenmaal een rechtstreekse relatie met hun patiënten. In Nederland, Engeland en de Verenigde Staten zit wetenschapscommunicatie in de wetenschappelijke opleiding. In Vlaanderen staan we daar nog ver vanaf!

De overheid heeft veel geïnvesteerd in communicatie met de burger over boodschappen die relevant zijn voor de burger, die dichtbij hen staan. Dat heeft niet altijd effect. Is het dan geen mission impossible voor de wetenschapper om te communiceren over dingen waar de burger nog veel verder vanaf staat?

De overheid bekijkt communicatie om gedragsverandering teweeg te brengen, en volgens mij werkt dat niet! Communicatie is het fundament van menselijke relaties, het is geen instrument. Het kan geen verandering of support voor iets teweegbrengen.

Wetenschapscommunicatie is er volgens mij om de relatie tussen wetenschap en samenleving goed te houden! Daarom pleit ik voor dialogen tussen die twee werelden. De wetenschapper maar ook de overheid moet af van de gedachte dat je met communicatie gedrag kunt veranderen. Als ze dat niet doen, dan gaat de relatie stuk. Waarom communiceren mannen en vrouwen? Om hun relatie goed te houden, niet om gedrag te veranderen.

Wetenschapscommunicatie is volgens mij een manier om constant voeling met elkaar te houden, en om je als wetenschapper aan te passen aan de samenleving en omgekeerd.

Wie zich het best kan aanpassen, overleeft. Dat zie je ook in de natuur (Ann is van opleiding bioloog). Net zoals een vogel niet zonder zijn omgeving bestaat, kan een wetenschapper ook niet zonder zijn omgeving bestaan.

De benamingen voor witloof en cichorei

INES BLOMME

Twee succesverhalen uit één wortel¹

De wilde cichorei groeit sinds de oudheid in onze streken en wordt vanouds gewaardeerd om haar geneeskrachtige werking. Er werd aan cichorei een verkoelende, zuiverende werking toegeschreven en het bittere plantenvocht stond bekend als laxemiddel. In de loop van de 16e eeuw experimenteerde men al met afreksels van cichorei, met de bedoeling er een koffieachtige drank uit te winnen, maar het was pas in de 18e eeuw dat het kweken en roosteren van cichorei definitief ingang vonden. Het afreksel van de cichoreiwortel werd tijdens de continentale blokkade onder Napoleon als koffievervanger gebruikt. In de 19e eeuw, na de dood van Napoleon en de opheffing van de blokkades, kende de koffievervanger een heropbloei. Koffie was duur en cichorei bleek de volmaaktste vervanger te zijn. Sinds 1980 wordt cichorei in onze streken verbouwd om er inuline, een suikervervanger, uit te winnen. In de 17e eeuw werd de groente-waarde van de cichoreiplant ontdekt. De cichoreibladeren werden onder een hoopje aarde of in kelders gekweekt, zodat men een bleke sla verkreeg, die de naam *capucienbaarden* kreeg. Deze volkse toepassing van de cichoreiplant was nieuw en werd, zoals ook het latere witloof, in de benaming onderscheiden van het volksgeneeskundige en later koffievervangende gebruik van de plant. Pas in 1850 slaagde Frans Breziers, de toenmalige hoofdhoovenier van de Brusselse kruidentuin, erin door warmteforcering kroppen witloof te kweken. Dat was de start van een bloeiende witloofteelt in Schaarbeek en Evere: de groentetuinen van Brussel. Vanaf het einde van de 19e eeuw werd het witloof een zeer succesvol Belgisch exportpro-

duct en de teeltcentra breidden zich uit tot in Oost-Vlaanderen, Limburg en Wallonië.

Witloof was zeker tot aan WO I een elitaire groente die alleen als marktproduct geteeld werd en zijn afzetkende bij de rijkere stadslui in België en in de omliggende landen. Dat het witte loof onderscheiden moest worden van het loof met de betekenis 'niet te consumeren groen van groenten en gebladerte van bomen en struiken' is misschien een van de oorzaken van de Noord-Nederlandse naamgeving *witlof*.

Dialectbenamingen voor cichorei²

Het begrip cichorei als koffievervanger heeft grotendeels de dialectbenamingen van de wilde cichoreiplant overgenomen,

waardoor 'cichorei' een rijke lexicale variatie oplevert. We gaan hier even in op de standaardbenaming *cichorei* en haar volksetymologische vervorming *suikerij*. Daarna verdelen we de overige benamingen volgens een aantal benoemingsmotieven: smaak, wortel, gebruik als koffieachtige drank en merknamen.

cichorei

/ cichorei	(177)
• suikerij	(148)
○ peekoffie	(83)
∧ cichoreien	(47)
☆ bittere	(36)
☉ bitterpee	(26)
* suikerijen	(26)
∩ krote	(24)
☉ frut	(20)
* prut	(20)
† bitteren	(19)
* bitter	(18)
△ buisman	(18)
☉ peeën	(14)
☉ surrogat	(14)
☉ pardaf	(8)
✕ muckefuck	(6)
☉ stroopkoffie	(6)
☉ Gemeritse koffie	(5)
☉ slechte koffie	(4)

Wortel

Bij *bitterpee(ën)* en *bitterwortelen* wordt niet alleen de bittere smaak van de plant benadrukt, maar was het bij de naamgeving blijkbaar ook belangrijk aan te duiden dat het gaat om de wortel van de plant en niet om de bladeren die voor andere doeleinden gebruikt werden. Evenals *pee(ën)* verwijst ook de benaming *krote* naar de wortel.

Bij de benaming *pee(ën)* voor ‘cichorei’ neemt het WNT aan dat *pee* hier gewoon een verkorting is van *bittere pee*. Volgens Marzell⁴ gebeurde bij *pee* een betekenispecialisatie: van ‘wortel van planten’ naar ‘eetbare geel-oranje wortel (*Daucus Carota*)’. Hoe valt dit te combineren? De geografische ligging van zowel *pee(ën)*- als *bitterpee*gebied kan hierbij helpen. De benaming *Pee(ën)* voor ‘cichorei’ komt vooral voor in de Denderstreek en in de streek van Zottegem (Oost-Vlaanderen). Omdat dat niet ver is van de grens met Vlaams-Brabant, lijkt het aannemelijk dat het hier – zoals het WNT stelt – een verkorting betreft van het Brabantse *bitterpee*. Dat in het *bitterpee*-gebied ook viermaal de variant *peeën* voorkomt (nl. in Huijbergen, Antwerpen, Kasterlee en Mechelen) kan deze hypothese alleen maar versterken. In deze evolutie hebben we dan eerst te maken met een betekenispecificatie: van *pee(ën)* (‘wortel van planten’) naar *bitterpee(ën)* (‘cichoreiwortel’), vervolgens met een betekenisverschuiving: van *bitterpee(ën)* (‘cichoreiwortel’) naar *bitterpee(ën)* (‘cichorei als koffieachtige substantie’), om te eindigen bij de verkorting: van *bitterpee(ën)* naar *pee(ën)*. Dat die verkorte vorm in de dialecten in de provincie Antwerpen nagenoeg niet voorkomt, is overigens niet verwonderlijk, omdat zo homonymie vermeden wordt. In de provincie Antwerpen wordt *pee*, weliswaar meestal als diminutiefvorm *peekes*, immers al gebruikt voor de eetbare oranje wortel (*Daucus Carota*).

Krote, de benaming die in het noordelijke deel van West-Vlaanderen de kustlijn volgt, is een oudere vorm van *karote* (Lat. *carota*, Fr. *carotte*). Het is een benaming die voor verschillende bietsoorten vaak gebruikt wordt, in Zuid-Limburg, Zuid-Beveland^{5/6}, en voor ‘rode biet’ ook in Noord-Brabant.⁷ In Zuid-West-Vlaanderen wordt de vorm *karote* gebruikt voor de eetbare oranje wortel. Ook hier treffen we een verdeling van de benamingen aan die homonymie vermijdt. *Karote* voor ‘eetbare

wortel’ wordt gebruikt in de streek van Ieper-Poperinge en in het zuidoostelijk gebied van West-Vlaanderen; de streek waar niet *krote* voor ‘cichorei’ voorkomt.

Koffieachtige drank

De cichorei als koffievervanger en smaakversterker was zo sterk ingeburgerd dat zelfs toen koffie vanaf de tweede helft van de 20e eeuw volop verkrijgbaar was en het luxegehalte gedaald was, er in veel huisgezinnen nog een schepje cichorei aan de koffie toegevoegd werd. Toch werd cichorei altijd beschouwd als het mindere broertje van koffie. Dat komt tot uiting in de naamgeving die dikwijls een pejoratieve connotatie heeft. De varianten *prut* en *frut* verwijzen, mede door hun klanknabootsende oorsprong, naar de minderwaardigheid van cichorei als koffietoevoegsel of koffievervanger. Beide varianten komen frequent voor in de West-Vlaamse dialecten. *Prut* komt als benaming voor ‘cichorei’ ook voor in het noordwestelijke deel van de provincie Belgisch-Limburg en wordt in de Antwerpse Kempen tevens gebruikt als benaming voor ‘koffiedik’. Aansluitend bij *prut* en *frut* vinden we het eveneens van oorsprong onomatopöetische *pardaf*, dat de grens tussen de provincie Antwerpen en de provincie Oost-Vlaanderen bestrijkt. Verder komt de benaming *slechte koffie* enkele malen voor in het centrum van West-Vlaanderen. *Poke* vervolgens, een variant opgegeven door informanten uit Blankenberge en Uitkerke (West-Vlaanderen), krijgt in het WNT als eerste betekenis ‘weke of vloeibare massa’ en als nevenbetekenis ‘slechte koffie’. *Surrogaat*, een benaming die frequent gebruikt wordt in de zuidelijke helft van Nederlands-Limburg en verspreid voorkomt in de provincie Noord-Brabant, verwijst duidelijk naar cichorei als koffievervanger. Met de benaming *Gemertse koffie* vervolgens verwijzen gemeentes uit de omgeving van Gemert (Bladel, Erp, Breugel, Beek en Helmond) spottend naar de cichoreinijverheid die tot eind 19e eeuw in Gemert actief was en de hele omtrek van cichorei voorzag. De cichorei werd in de 19e eeuw in Gemert in grote hoeveelheden verbouwd. Het loof verwerkte men tot diervoeder en de wortels werden aan de verschillende cichoreifabriekjes verkocht⁸. *Cichoreiteler* is ook nu nog een scheldnaam voor een Gemertenaar⁹. *Muckefuck*, een volgende schertsende benaming voor ‘cichorei’, vermoedelijk uit het Rijnlants ontleend, komt

voor in het uiterste oosten van Nederlands-Limburg. *Mucke* betekent ‘molm in hout’ en *fuck* betekent ‘lui’¹⁰, maar de etymologie van deze opmerkelijke samenstelling is onzeker. *Stroopkoffie* is een benaming die in het Tilburgs, in Gilze en in Loon op Zand (provincie Noord-Brabant) verschijnt. Als we de twee elementen van de samenstelling van plaats wisselen, krijgen we het standaardwoord *koffiestroop*. *Koffiestroop* is een stroop gemaakt van melasse en aardappelmeel en wordt zoals cichorei gebruikt als smaakverbeteringsmiddel voor koffie of als koffievervanger. Wellicht heeft *stroop* in *koffiestroop* de betekenis van ‘vervanger’ meegekregen en is het met die betekenis opnieuw gebruikt in de samenstelling *stroopkoffie*. De samenstelling wordt zo in omgekeerde volgorde overgedragen op de koffievervanger bij uitstek: cichorei. Ten slotte vinden we de varianten *malt*, *malz* of *mout* in Brussel en in de Limburgse gemeenten Opglabbeek, Rekem (Belg.-Limburg) en Rimburg (Ned.-Limb.). Een enkele keer komt *rogge* voor (in de Frans-Vlaamse gemeente Belle). Zoals bij *stroopkoffie* hebben we hier in beide gevallen te maken met een metonymie, waarbij de benaming voor een ander product dat als koffievervanger kan fungeren op cichorei overgedragen wordt.

Merknamen

Een andere metonymische ontwikkeling is die waarbij de merknaam van het product overgedragen wordt op het product zelf. Dit is het geval bij de benaming *kneipp*. *Kneipp* verwijst naar pastoor Sebastian Kneipp (1821-1897), die het gebruik van water als geneesmiddel propageerde (o.a. koud- en warmwaterbaden).¹¹ Kneipp is een merknaam geworden voor een aantal verzorgingsproducten en kruidentheeën. In het Kneipp-gamma vindt men ook cichorei, tegenwoordig de gezonde tegenhanger van koffie. *Kneipp* werd tweemaal geattesteerd: in Antwerpen en in Wilrijk. De benaming *buisman*, vervolgens, komt verspreid voor in de Nederlandse provincies Noord-

Brabant en Limburg. ‘Buisman’ is een traditioneel Nederlands merk voor ‘cichorei’. De merknaam *Biggelaar* ten slotte, een Nederlandse koffiefabrikant, wordt opgegeven door een informant uit Nieuw-Vossemeer onder de opgave *peekoffie van de biggelaar*.

Witloof en chicons

Witloof kent in de Zuid-Nederlandse dialecten weinig variatie. In tegenstelling tot cichorei heeft witloof niet de oude benamingen van de wilde cichoreiplant overgenomen. Witloof heeft zich als nieuwe groente in de 19e eeuw ook twee nieuwe benamingen aangemeten. De voornaamste varianten bij witloof zijn de standaardbenaming *witloof* die algemeen voorkomt in de Limburgse, Brabantse en Oost-Vlaamse dialecten en *chicon(s)* dat in West-Vlaanderen de meest gebruikte vorm is¹². In Oost-Vlaanderen vinden we verder nog in de streek van Gent de benaming *suike-rijkruid*. Deze benaming is afgeleid van *suikerij* met betekenis ‘cichorei’ of ‘cichoreiplant’. *Suikerijkruid* is de enige term voor ‘witloof’ die herinnert aan de plantkundige verwantschap tussen beide producten. Het gaat immers om een verbeterde versie van dezelfde plant, maar dit keer wordt het kruid en niet de wortel gegeten. In Nederlands Limburg komt vervolgens tweemaal *Brussels witloof* voor en in Wanroij (Noord-Brabant) wordt de term *Brussels lof* gebruikt.

Lof voor witloof

Bij de standaardbenamingen stellen we vast dat er een Zuid-Nederlandse en een Noord-Nederlandse variant bestaan. De Noord-Nederlandse benaming voor ‘witloof’ is *witlof*. Het oorspronkelijk Zuid-Nederlandse *loof* is *lof* geworden en merkwaardig genoeg gebeurde dat alleen bij *witloof* en niet bijvoorbeeld bij *aardappellof*. *Loof* met de betekenis ‘groen of bladeren van een plant’ blijft ook in Nederland *loof*. Waarom de oorspronkelijke benaming *witloof* in Nederland *witlof*

geworden is, is onzeker. Het zou kunnen gaan om een volksetymologische ontwikkeling. Toen het witloof vanaf de eerste helft van de 20e eeuw naar Nederland geëxporteerd werd, was de betekenis van het tweede deel van de samenstelling, nl. *loof*, misschien niet meer transparant voor de stadsmensen. Doordat het een nieuwe groente was die in eerste instantie vooral door de elite gewaardeerd werd, werd *loof* volgens die hypothese verhaspeld en positief geconnoteerd tot *lof*. Bovendien creëerde men in Nederland zo een duidelijke scheiding tussen *loof* als 'groen dat niet gegeten wordt' en *witlof*: een groente die juist wel gegeten wordt en veraf staat van het afval van volkse groenten.

Wortel en blad

Vanuit zijn volksgeneeskundige functie in de oudheid en Middeleeuwen ontroppte de cichoreiplant zich tot een plant die twee uiteenlopende voedingsproducten voortbrengt. Doordat de wortel het eerst verbouwd werd voor verwerking tot koffiëvervanger, werden bij dit product de talrijke benamingen voor de wilde cichoreiplant overgenomen. Toen vanaf 1850 ook de bladeren een nieuwe bestemming kregen, onderscheidde men deze groente, door middel van een nieuwe Nederlandse en Franse benaming, van de wortel van dezelfde plant en van soortgelijke bladgroenten, zoals de eerder ontdekte capucienbaarden.

Ines Blomme is redacteur van het Woordenboek van de Brabantse Dialecten en werkt als docent Nederlands voor anderstaligen aan het Instituut voor Levende Talen van de Kuleuven.

e-mail: ines.blomme@ilt.kuleuven.ac.be

¹ Voor dit inleidende hoofdstuk heb ik mij op de volgende website gebaseerd:

http://dlg2.vertis.nl/pls/dlg/docs/folder/kennisaker_new/kenniscentrum. Zie ook het inleidend hoofdstuk bij R. Belemans, I. Blomme, *Verwantschap en dialectbenamingen voor witloof en cichorei*.

² Voor de variatie en de dialectkaart bij 'cichorei' heb ik de volgende bronnen gebruikt: N 80, 081, ZND 01u (029) en ZND 01a-m (170).

N: enquête van de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde.

ZND: vragenlijsten van de voormalige Zuidnederlandse Dialectcentrale van de Katholieke Universiteit Leuven.

³ Waar de variant *suikerij* met betekenis 'cichorei' nagenoeg niet voorkomt (in de provincies Antwerpen en Vlaams-Brabant en in het westelijk deel van Belgisch-Limburg), verschijnt hij wel als algemene benaming voor 'molsla'. Molsla is de term voor de bladeren van de paardebloem, die onder een molsloop geel en mals blijven en die als sla gegeten worden. (zie R. Belemans en I. Blomme)

⁴ Marzell, H., Wissmann, W., Paul, H. (1943-1979), *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen*.

⁵ Heukels, H. (herdruk 1987), *Woordenboek der Nederlandsche volksnamen van planten*.

⁶ Paque, E. (1896), *De Vlaamsche volksnamen der planten*.

⁷ Zie Blomme, I., *Woordenboek van de Brabantse dialecten. Deel III – Algemene woordenschat. Aflevering 2.3: Eten en drinken*. Te verschijnen bij Van Gorcum.

⁸ Van Hooff, G., 'Gimmertse koffie' ofwel Gemerts cichorei-fabrieken. In: *Gemerts Heem* 23 (1981), nr. 1, blz. 17-21.

⁹ Met dank aan P.H. Vos, die mij deze informatie verschafte.

¹⁰ Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*.

¹¹ Zie: Blomme, I., Coupé, G., Keulen, R., Ooms, M., Met Jantje de blèter en Joosje pek over Tongeren naar Kotshoven rijden. Persoons-, plaats- en merknamen in de Brabantse en Limburgse dialecten. Te verschijnen in *Leuvense Bijdragen*.

¹² Dat de benaming *chicons* enkel in West-Vlaanderen voorkomt, zou te maken kunnen hebben met de teeltgeschiedenis van witloof. (zie R. Belemans en I. Blomme)

Leiband of lijn?

Honden aan de leiband of honden aan de lijn?

PIET CRETEN

Wie regelmatig met zijn hond gaat wandelen, kan er niet naast kijken. In parken of bossen zie je ze overal: de bordjes met het opschrift *honden aan de leiband*. De brave wandelaar doet wat hem gevraagd wordt en wandelt rustig verder.

Geen hond, en wellicht ook geen wandelaar, die er in België al bij heeft stilgestaan, maar wanneer je de woordenboeken openslaat, dan vind je bij het lemma *leiband* helemaal geen informatie over honden. De Grote Van Dale, Verschuieren, Kramers of Koenen, allemaal verstaan ze onder een leiband 'een band die het kind om het middel gedaan wordt en waaraan men het leidt om het te leren lopen'. Ook de taaladviesboekjes zijn het unaniem eens: een kind doe je aan de leiband, een hond loopt aan de lijn. Bij een dergelijk advies kijkt de gemiddelde Vlaamse wandelaar misschien wel vreemd op. Aangezien veel Vlamingen die betekenis van *leiband* niet kennen, moet het uit Nederland komen.

We zijn natuurlijk wel wat gewoon van onze Nederlandse medemensen. Ze halen een maaltijd uit de muur, serveren melk (en als je niet oppast karnemelk) op de meest onmogelijke momenten en ze dansen uitgedost in een oranje outfit de polonaise, begeleid door de meest infantiele gezangen. Maar dat een Nederlander zijn kinderen aan de leiband zou doen, gaat dat niet wat ver?

Tijd om een en ander uit te zoeken dus. Hoe zit het met het werkelijke gebruik van *leiband*? Een blik op

het internet en enkele databanken met Nederlandse en Vlaamse kranten schept een heel ander beeld dan wat er in de boeken staat. Laten we beginnen met de kinderen. In Vlaanderen komt *leiband* niet voor als het om kinderen gaat en ook in Nederland wordt het woord nog nauwelijks in die betekenis gebruikt. Wat dat betreft, zijn we dus al gerustgesteld. Voor honden ligt de situatie anders. In Nederland wordt bijna uitsluitend *honden aan de lijn* gebruikt (100% in de kranten, 99% op Google). In Vlaanderen komt vooral *honden aan de leiband* voor (93% in de Vlaamse kranten en 88% op de websites). *Honden aan de lijn* komt in Vlaamse teksten respectievelijk 7% en 12% voor.

De literatuur slaat in dit geval dus de bal mis. Een *leiband* mag dan misschien ooit voor kinderen gebruikt zijn, op dit moment is het in Vlaanderen het meest normale woord voor dat ding waarmee u uw hond uitlaat.

Het kan dus geen kwaad de taaladviesliteratuur nu en dan met de nodige argwaan te benaderen. Vaak gaan adviezen jaren mee zonder dat ooit iemand ze nader onderzocht heeft. Of je nu *honden aan de lijn* gebruikt of *honden aan de leiband*, in Vlaanderen kan het allebei en eerlijk gezegd zal het zowel mij als mijn hond worst wezen, al weet ik niet of die uitdrukking voor mijn hond hetzelfde betekent als voor mij.

Van Dale Pocketwoordenboek Nederlands voor de basisschool

KATRIEN DEYGERS

Van Dale heeft een nieuw pocketwoordenboek. Tenminste, zo lijkt het, want uit het voorwoord blijkt dat er behalve de naam en de lay-out niets veranderd is aan het vroegere Ster Woordenboek. Concreet behandelt *Nederlands voor de basisschool* ongeveer 20 000 woorden op een totaal van 325 bladzijden.

Dankzij tweekleurendruk is het visueel zeer aantrekkelijk geworden. Blauw voor de lemmata, zwart voor de rest, standaarddruk voor inhoudelijke uitleg en cursief voor grammaticale informatie, allemaal hulpmiddelen om makkelijker te kunnen opzoeken. Bovendien zie je zelfs bij een gesloten boek waar een nieuwe letter begint. Een leuke surplus is dat je het woordenboek met de Nederlandse óf met de Belgische vlag op de kaft kunt krijgen.

Inhoudelijk hebben de redacteuren duidelijk hun best gedaan een voor kinderen interessante selectie van lemmata te maken en die dan op een begrijpelijke manier te omschrijven. In vele gevallen is dat gelukt en krijgen de woorden een verrassend simpele definitie. Andere woorden, zoals *coulant* of *snibbig*, die je toch vrij makkelijk kunt omschrijven, krijgen alleen enkele synoniemen naast zich die voor een kind even moeilijk zijn als het oorspronkelijk opgezochte woord. Dat moet je als lexicograaf vermijden, want zo ontneem je een kind alle moed om een woordenboek te leren gebruiken. Hetzelfde probleem bij woorden met dezelfde moeilijke stam in de uitleg als in het lemma. Zo is *idealisme* 'het idealist zijn' en *idealist* 'iemand die een ideaal nastreeft'. Handig. Gelukkig blijft het bij enkele uitzonderingen.

Op de website staat dat het pocketwoordenboek voor de basisschool veel Belgische woorden opgenomen heeft. Ik nam de proef op de som. Algemeen beken-

de, maar niet als AN aangevoelde woorden – die de grote Van Dale tot de twaalfde druk 'gewestelijk' labelde – staan er maar bij mondjesmaat in: wel *camion* en *goesting*, maar niet *ambetant*, *autostop*, *bic*, *camionette*, *living*, *perte totale* of *stylo*. Echte 'Belgische' woorden, die door Vlamingen niet als dialectisch aangevoeld worden, vind je iets meer: *appelsien*, *kinesitherapie*, *lidkaart*, *onderpastoor*. Toch missen we voor de hand liggende Belgische woorden: geen *autostrade*, *baxter*, *fruitsap* of *turnzaal*, maar wel een *snelweg*, een *infuus*, *jus d'orange* en een *gymzaal*. De gebruikte labels 'Belgisch' zijn terecht toegewezen. Indien nodig krijg je bij een woord eerst de Nederlandse en dan de Vlaamse uitspraak: *uitaanaazie* en *eutaanaazie*, *sentraaliezaa(t)sie*.

Jonge woordenboekgebruikers kunnen ook nieuwe woorden opzoeken: *flippo*, *screensaver*, maar niet *holebi*, en hoewel het woordenboek in 2003 gedrukt werd, is *Sabena* nog de 'Belgische luchtvaartmaatschappij'.

Met het woordenboek wordt een cd-rom meegeleverd, die je na installatie niet meer nodig hebt. De cd-rom is erg gebruiksvriendelijk en herkent sommige woorden ook met typfouten. Alleen is daar geen lijn in te trekken. Hij vindt wel *basisschool*, *bizonder* en *failiet*, maar niet *basisschool*, *genijgd*, *kleeding* of *verassen*. Nu ook kinderen uit de lagere school leren om teksten rechtstreeks in tekstverwerker te schrijven, biedt de cd-rom zeker een meerwaarde aan het woordenboek.

Eva Reinders en Marc de Smit (red.), *Van Dale Pocketwoordenboek. Nederlands voor de basisschool*, Van Dale Lexicografie, Utrecht / Antwerpen, 2003, ISBN 90-664-87119.

Trouw nooit een vrouw met grote voeten

PIET CRETEN

Bent u, net als ik, een nieuwe man? U wast en strijkt en kookt als geen ander. U bent attent en gevoelig, maar u biedt bescherming als dat nodig is. U bent romantisch, maar toch een beest in bed. U duwt wellicht ook met plezier de kinderwagen en draagt geduldig de handtas van uw vrouw wanneer ze in een of ander pashokje lijkt te zijn verdwenen. Krimpt u dan ook ineen als u iemand hoort zeggen dat het voor vrouwen makkelijker is te baren dan te zwijgen? Dan vrees ik dat *'Trouw nooit een vrouw met grote voeten'* niets voor u is. De nieuwe man is voorsnog niet doorgedrongen in de wereld van de spreekwoorden.

Verzet u zich daarentegen niet mateloos wanneer er een portie misogynie de buitenwereld in moet of hebt u gewoon een verstoorde relatie met uw schoonmoeder, dan vindt u in dit boek zeker uw gading. *'Trouw nooit een vrouw met grote voeten'* biedt tekst en uitleg bij een reusachtige verzameling spreekwoorden uit meer dan 240 talen, afkomstig van volkeren uit meer dan 150 landen. Eén vaststelling dringt zich bij het lezen op: of het nu gaat om spreekwoorden uit het Hehe, het Karakalpakisch, het Lingala of het Fries, de gelijkenissen in het denken over vrouwen zijn over de verschillende culturen heen bijzonder groot.

In vijf omvangrijke hoofdstukken heeft Minneke Schipper die gelijkenissen in een vlot leesbare tekst samengebracht, rijkelijk geïllustreerd met spreekwoorden. Daaruit blijkt wat u wellicht al wist: mannen houden van mooie, jonge en aantrekkelijke vrouwen, maar niet van hun moeders (schoonmoeders zijn echt nergens populair), de vrouw maakt het bed op en de man gaat erin liggen (iemand moet het doen natuur-

lijk) en vrouwen behoren zich daar braaf knikkend bij neer te leggen. Minneke Schippers duiding bij zoveel wijsheid is bijzonder uitvoerig, maar daarom niet minder interessant. *'Trouw nooit een vrouw met grote voeten'* is daardoor misschien niet bepaald een boek dat je in één ruk uitleest (alleen al omdat het meer dan een kilo weegt), maar veeleer een werk waarbij je kan genieten van de korte hoofdstukjes met bij momenten subliem geformuleerde visies over vrouwen.

'Er is maar één ding in de wereld beter dan een goede vrouw ... geen vrouw', zegt een Engels spreekwoord. Daar kunnen we het als nieuwe man natuurlijk niet mee eens zijn. Als er geen vrouwen meer zouden zijn, met wie zouden we dan moeten lachen? Met mannen natuurlijk, hoor ik de feministen onder u al denken. Goed voor mij, maar dan is het de hoogste tijd voor een boek met spreekwoorden over mannen. Als ze uitgeblazen is, mag Minneke Schipper er wat mij betreft meteen aan beginnen.

Tot slot nog een boodschap voor de vrouwen die, in tegenstelling tot wat hierboven beweerd werd, niet zo'n makkelijke bevalling hebben gehad of voor hen die nog moeten bevallen: 'Een vrouw die de wc schoonhoudt, krijgt een makkelijke bevalling', vertrouwt een Japans spreekwoord ons wijselijk toe. U weet dus waar de oorzaak lag of wat u te doen staat.

Minneke Schipper, *Trouw nooit een vrouw met grote voeten. Wereldwijsheid over vrouwen*, Het Spectrum/Lannoo, Utrecht/Tielt, 2004, ISBN 90-773-3002-X.

De Grote Van Dale op cd-rom: met de Wehrmacht

PIET CRETEN

In 2003 verscheen de vierde versie van de *Grote Van Dale* op cd-rom. Op één gouden schijfje staat alles wat u in de drie dikke boeken van de papieren editie kunt vinden en nog veel meer. De 1.3 Plusversie biedt bovendien nog een aantal interessante vernieuwingen ten opzichte van haar voorgangers. Je hoeft trouwens niet veel van computers af te weten om het woordenboek op de harde schijf van je computer te zetten. Weten waar je het schijfje moet insteken en gewoon de instructies volgen zou moeten volstaan. Bij ons werkte het alvast en we zijn nu niet meteen computerfreaks. Na die eerste succeservaring klikten we er vrolijk op los. Wat volgt zijn onze bevindingen.

De Plusversie van de elektronische *Grote Van Dale 1.3* heeft niks aan mogelijkheden ingeboet. Wie het woordenboek gebruikt waarvoor het in oorsprong bedoeld is, namelijk voor het opzoeken van de betekenis van een woord, krijgt in een fractie van een seconde alle informatie op zijn scherm. Het zoeken op trefwoorden, verbindingen of namen uit de oudheid en de bijbel is doodeenvoudig. Bijzonder leuk is ook dat na een simpele klik op de uitspraakinformatie een sympathieke vrouw met een wat metaalachtige stem het woord voor u uitsprekt. Dat ze een wat noordelijk accent heeft, moet u wel voor lief nemen. 'Schrijven' wordt dus 'srijven' en na het plegen van een moord (met een Engelse 'r') wordt u ongetwijfeld gearresteerd door de 'polietsie'.

Daarnaast zijn er nog een aantal handige gebruiksmogelijkheden en plezierige speeltjes. De dichters onder u kunnen gebruikmaken van het rijmwoordenboek en wie op zoek is naar voorbeelden van afleidingen op '-ling' (sommige mensen hebben echt de meest duistere hobby's) duikt gewoon even in het retrograde woordenboek. *Van Dale* lost ook zonder moeite al uw anagrammen op en bezorgt u met plezier nog een aantal andere mogelijkheden. En als u het allemaal beter denkt te weten dan *Van Dale*, dan kan u gerust zelf notities toevoegen aan de informatie bij de trefwoorden.

De jongste versie van de elektronische *Van Dale* biedt ook een aantal nieuwigheden ten opzichte van zijn voorgangers. Zo is de praktijkgids *Van Dale afkortingen* in het woordenboek opgenomen, met zo'n zestienduizend veelgebruikte afkortingen. Wilt u bijvoorbeeld weten waar de letters H&M van de bekende kledingwinkel voor staan, dan vindt u bij de afkortingen dat H&M staat voor 'Hennes en Mauritz' en dat Hennes geen persoonsnaam is, maar het Zweedse bezittelijk voornaamwoord 'haar'. Nieuw is ook dat je bij werkwoorden via een klik op de knop 'Flex' een tabelletje met alle vervoegingen kan oproepen. Bij vorige edities kon je van een werkwoord alleen de verleden tijd en het voltooid deelwoord te weten komen. De cd-rom is ten slotte ook uitgebreid met *de taal van het jaar twee*, een reeks van 52 artikeltjes van Ton den Boon, waarin telkens een aantal woorden beschreven worden die in 2002 voor het eerst opdoken in de Nederlandse en de Vlaamse kranten. U leest er alles over

Luft over de Maas naar de bom schoenterrorist

de invloed van Pim Fortuyn op het politieke taalgebruik of over het schoenbomalarm van de bom schoenterrorist.

Loopt er dan niks mis met de nieuwste elektronische *Van Dale*? Natuurlijk wel, maar we hebben hard moeten zoeken om iets te vinden. Om eerlijk te zijn, eigenlijk hebben we zelf helemaal niets gevonden. Gelukkig heeft *Van Dale* de eer dat er een heuse website gewijd is aan alles wat er fout gaat met de elektronische versie. Op het *schandale Blunderweb*¹ staan een hele reeks amusante en minder amusante problemen opgesomd. Het meest vervelende is misschien wel dat u het best voorzichtig kunt zijn met het gebruik van het dollarteken, dat u als jokerteken² kunt gebruiken. Wanneer u drie dollartekens na elkaar invoert, loopt de computer vast. Nu u dit leest, is de verleiding natuurlijk groot het zelf uit te proberen, dat hebben we zelf ook ondervonden. Daarom geven we u alvast de raad alles waarmee u bezig bent eerst op te slaan.

Veel leuker zijn de inhoudelijke lapsussen en vergeetachtigheden die de site vermeldt. De woordverklaring bij 'Maas' bijvoorbeeld luidt: 'In Frankrijk ontspringende rivier die door Nederland loopt'. Dat de Maas ook 'eventjes' België aandoet, is blijkbaar niet zo belangrijk. Een 'jongensspel' is volgens *Van Dale* een 'spel dat m.n. door meisjes gespeeld wordt' en de

letters 'WL', die staan voor *Wehrmacht Luft*, worden dan weer vertaald als *Duitse landmacht*. Het is hier niet de plaats om een hele opsomming van allerlei inhoudelijke curiositeiten te geven. Wie er meer over wil weten, moet maar eens een kijkje op de website nemen.

Dergelijke ongerijmdheden zijn veeleer grappig dan schandalig. De meeste fouten zijn overigens rechtstreeks overgenomen uit de papieren *Van Dale*. Laat u vooral niet tegenhouden om de elektronische *Van Dale* in huis te halen. Elk woordenboek bevat nu eenmaal fouten. Het zou een wonder zijn mochten er met een mastodont als de *Grote Van Dale* geen probleempjes zijn. Wij zijn in elk geval in de wolken over het gebruiksgemak van de elektronische *Van Dale*. Als u veel met taal bezig bent en een beetje met een computermuis overweg kunt, dan is de aanschaf van de jongste elektronische *Grote Van Dale* zeker het overwegen waard.

¹ U vindt het *schandale Blunderweb* op <http://www.schandale.com/>

² Met een dollarteken kan u op zoek gaan naar een medeklinker.

Waarom geen naamwoordstijl?

KARL HENDRICKX

‘Om een verhoging van de gebruiksvriendelijkheid te realiseren, zal in de toekomst, waar mogelijk, het actualiseren van de administratieve instructies gebeuren aan de hand van het toezenden van een supplement in plaats van een omzendbrief.’ Wie in de overheidssector werkt, herkent ongetwijfeld dergelijke mededelingen. Voor de meesten klinkt dit saai, droog en afstandelijk. Tekstschrijvers en taaladviseurs zullen meteen hun verdict vellen: naamwoordstijl!

Concreet

Zowat in alle handleidingen voor tekstschrijvers staat te lezen dat je het best zo concreet mogelijk kunt schrijven. In hun *Handboek stijl* geven Burger en De Jong het zelfs als eerste van hun vijf grote principes om goede teksten te schrijven. Als strategie om dat doel te bereiken raden zij onder meer aan om sprekende details op te nemen, *filmisch* te schrijven, personificaties te gebruiken en ook naamwoordstijl te vervangen door werkwoordstijl. Ook Renkema geeft dat advies in zijn *Schrijfwijzer*.

Wat is er nu juist bedoeld met ‘naamwoordstijl’? Naamwoordstijl ontstaat als in een tekst overdreven veel zelfstandige naamwoorden gebruikt worden, die dan meestal nog gekoppeld worden aan weinigzeggende, ‘lege’ werkwoorden. Werkwoorden drukken, zoals hun naam aangeeft, de actie uit in een tekst. Ze geven met andere woorden vaart en kleur aan de inhoud. Zelfstandige naamwoorden daarentegen maken een tekst statischer, trager en ook onpersoonlijker, omdat het krachtige werkwoord met daaraan gekoppeld ook de persoon die de handeling uitvoert naar de achtergrond verschuift.

Bevroren

Vaak wordt dat statische effect in teksten nog versterkt doordat werkwoorden tot zelfstandige naamwoorden omgevormd worden. Het zinnetje uit de inleiding is daar-

van een mooi voorbeeld: *verhoging, het actualiseren en het toezenden* zijn allemaal ‘bevroren’ werkwoorden, in taalkundig jargon ‘gesubstantiveerde infinitieven’ of ‘nominalisering’. De actie is als het ware stilgelegd, want de werkwoorden die overblijven zijn bijzonder kleurloos: *realiseren* en *gebeuren*. Resultaat is een abstracte vaststelling en net dat maakt de tekst saai.

Actie

Als je teksten dus niet te statisch en afstandelijk wilt maken, doe je er goed aan zoveel mogelijk krachtige en kleurrijke werkwoorden te gebruiken. In het zinnetje uit de inleiding kan dat heel eenvoudig door de gesubstantiveerde werkwoorden opnieuw als werkwoord te gebruiken:

- (1) ‘Om de gebruiksvriendelijkheid te verhogen, actualiseren we voortaan, indien mogelijk, de administratieve instructies door u een supplement toe te sturen in plaats van een rondzendbrief.’

Dat klinkt al heel wat dynamischer. Door de handeling effectief via werkwoorden uit te drukken en daaraan ook een concrete persoon te koppelen (*wij, u*) komt de tekst persoonlijker, directer en positiever over. Je voelt je als lezer aangesproken.

Herkenbaar

Naamwoordstijl is een hardnekkige kwaal in ambtelijke teksten. Weg ermee, dus? Een kruistocht tegen de nominalisering? Zoals altijd is ook dat niet de oplossing. Bij taal, dat maakt het net zo boeiend, is het nooit wit of zwart. Je moet als schrijver altijd even nadenken wat de beste manier is om je boodschap te verwoorden en te laten overkomen. Soms kunnen daarbij naamwoorden en, jazerker, gesubstantiveerde werkwoorden goed van pas komen.

S s i e r

Een goede reden is bijvoorbeeld dat de nominalisering een herkenbare, vaste term geworden is:

- (2a) De regering wil dat probleem aanpakken bij de volgende ronde van de staats hervorming.
- (2b) De regering wil dat probleem aanpakken als ze opnieuw de staat gaat hervormen.

Staats hervorming is in België een zo bekend (en frequent) begrip geworden, dat versie (2b) met het werkwoord vreemd in de oren klinkt en voor de lezer meer verwerking vraagt dan (2a) met de vaste term.

Resultaat

Soms ligt de nadruk meer op het resultaat of het abstracte idee dan op de actie zelf, of is de handelende persoon niet zo belangrijk. Ook dan kan een nominalisering de aandacht van die handeling afleiden en naar het resultaat zelf trekken:

- (3a) De belastingverlaging slaat enkel op de vennootschappen en niet op de werknemers.
- (3b) De regering verlaagt de belastingen enkel bij de vennootschappen en niet bij de werknemers.

Dat de regering de belastingen verlaagt of verhoogt, ligt voor de hand. Die handeling zelf is dus geen wereldschokkend nieuws. Het resultaat daarentegen wel: er komt een belastingverlaging, een woord dat bij iedereen positief in de oren klinkt.

Betekenis

In sommige gevallen heeft een uitdrukking met een nominalisering en het min of meer corresponderende werkwoord niet dezelfde betekenis. Renkema vermeldt een bekend voorbeeld:

- (4a) Morgen nemen wij de nieuwe machine in gebruik.
- (4b) Morgen gebruiken wij de nieuwe machine.

In (4b) valt de nuance dat de nieuwe machine *voor het eerst* gebruikt wordt weg. Kijk dus altijd even na of de bedoelde betekenis nog wel dezelfde blijft als u een zin herschrijft.

Als u dood bent...

Tot slot kan er ook een stilistische nuance meespelen. Ik zei al dat werkwoorden een tekst persoonlijker en directer maken, en soms kan dat nu net niet de bedoeling zijn.

- (5a) Bij overlijden keert de verzekering het volledige bedrag uit.
- (5b) Als u overlijdt, keert de verzekering het volledige bedrag uit.

Voorbeeld (5b) wordt wel heel direct. Daar is een abstractere formulering misschien op haar plaats. Hetzelfde geldt voor bepaalde verbodsbepalingen, waarbij u moet afwegen hoe dreigend u wilt overkomen:

- (6a) Bij niet-betaling wordt bijkomende interest aangerekend.
- (6b) Als u niet betaalt, moet u bijkomende interest betalen.

Naargelang of dit een vriendelijke bevestiging van een bestelling of een derde aanmaning tot betaling is, zal de keuze respectievelijk vallen op (6a) en (6b). Ook kun je niet in alle teksten de lezer rechtstreeks toespreken of als schrijver rechtstreeks in de ik- of wij-vorm schrijven. Als voorbeeld (6) in een wet opgenomen zou moeten worden, zou de *b*-variant vrijwel onmogelijk zijn.

Afgewogen

De vermaledijde naamwoordstijl kan dus handig van pas komen. Zoals altijd geldt dat bij het schrijven van teksten de nuances in het kiezen van de juiste formulering een grote bijdrage leveren tot het succes van de tekst. Anders gezegd: denk als je een tekst schrijft twee keer na voor je iets op papier zet. Wat in het ene geval heel goed is, kan in het andere geval net veel kwaad berokkenen.

Literatuur

Burger, J. en De Jong, J., *Handboek stijl. Adviezen voor aantrekkelijk schrijven*. Groningen, Martinus Nijhoff, 1997.

De woorden

Arabische koloniale woorden

MARLIES PHILIPPA

In het Frans zijn veel meer Arabische leenwoorden dan in het Nederlands. Dat komt ten dele doordat het Frans als 'doorvoertaal' fungeerde voor de woorden die via het Spaans, het Portugees en het Italiaans Europa binnen waren gekomen, maar ook door de Arabischtalige koloniën die Frankrijk vroeger had.

Ook het Engels heeft meer Arabische woorden. Ten eerste omdat er meer Franse woorden in terecht zijn gekomen dan in het Nederlands en ten tweede omdat Groot-Brittannië als koloniale mogendheid eveneens Arabischtalige onderdanen had.

Nederland had dit niet. Maar Nederland heeft wel eeuwenlang geregeerd over Indonesië. En al toen de Nederlanders voor het eerst kennismaakten met de Indonesische archipel, troffen ze langs de hele handelsroute staten en staatjes aan, waarvan de vorst en zijn onderdanen reeds tot de islam waren overgegaan of dat spoedig zouden doen. Dat gold van het door de Portugezen in 1511 veroverde Malakka tot de Molukse specerij-eilanden. Door de islam zijn er verschrikkelijk veel Arabische woorden in het Maleis beland. Eeuwenlang heeft het Maleis invloed ondergaan van het Arabisch en het Perzisch. Van het Arabisch omdat dat de taal van de islam is en van het Perzisch, omdat dat een belangrijke positie had in India, een land dat de archipel altijd sterk beïnvloed heeft. Er is ook een groot aantal Arabische woorden die via het Perzisch in het Maleis zijn gekomen.

Het Nederlands heeft in de loop van de tijd heel wat 'Indonesische' woorden opgenomen. Vele daarvan zijn de laatste decennia weer in onbruik geraakt. Onder de opgenomen woorden bevinden zich ook enkele die van Arabische oorsprong zijn. Daarmee heeft het

Nederlands zich een unieke positie binnen de Europese talen verworven. Geen enkele andere Europese taal bevat immers 'Arabische' woorden als *piekeren* en *soebatten*.

Met *piekeren* en *soebatten* heb ik meteen de belangrijkste Oost-Indische Arabische woorden te pakken. *Soebatten* doet nu al wat ouderwets aan, dus het zal misschien verdwijnen, maar *piekeren* is een bijzonder levend woord in het Nederlands-Nederlands. Het komt van het Maleise *pikir*. In het Maleis bestaat de *f* niet en van de *f* in leenwoorden werd een *p* gemaakt. *Pikir* is ontleend aan het Arabische *fikr* 'het denken'. Het werkwoord *fakkara* betekent 'denken'.

Soebatten, vleiend vragen, is een werkwoord dat gemaakt is van het Indonesische *sobat*, een vereenvoudigde vorm van het Arabische *soehba(t)*, een meervoudsvorm van *sahib* 'vriend' (of van een afgeleide vorm die vriendschap betekent). *Sahib* is een woord dat ook 'heer' betekende en waarmee de kolonisten vaak werden aangesproken

Interessant is het woord *kabaai*. In Nederlands-Indië was *kabaai* of *kabaja* een lang kledingstuk of een lang jasje, dat van voren met een sierspeld werd gesloten. Op Java bestond de kleding van de inheemse bevolking uit een *sarong* en een *kabaai*.

Kabaai komt van het Volksarabische *kabaya*. Daaruit ontleend is het Portugese *cabaia* 'zijden bovenkleed van de oosterlingen'. Ook in Franse reisbeschrijvingen uit de zeventiende en achttiende eeuw komt dit woord voor als *cabaye*. Door de Portugezen werd *cabaia* naar Indië gebracht en vandaar kwam het weer naar Europa. In het Nederlands als *kabaai* en in het

van Marlies

Engels als *cabaya*. Dat het door de Portugezen naar Indië is gebracht, is niet zeker. Het is ook mogelijk, dat het via Perzië en India in het Maleise gebied terechtgekomen is.

In het Zweeds is *kavaj* een veel voorkomend woord. Het betekent ‘jasje, colbertje’. Het is een Nederlands leenwoord in het Zweeds.

In het Arabisch is *cabaya* dus een dialectische variant. Het woord in de standaardtaal is *kaba* ‘overkleed met lange mouwen’, afkomstig van Perzisch *kabaah*. Via Sicilië heeft de officiële variant Europa bereikt. Het Siciliaans maakte er *cabbanu* van, een soort jas, en het Italiaans *gabbano*. De uitgang *-anul-ano* is overgenomen van andere mantelbenamingen, zoals Siciliaans *palandranu*, Italiaans *pastrano*. In het Frans en het Engels werd *cabbanu* omgevormd tot *caban* en in het Spaans tot *gabán*. Er bestond in het veertiende-eeuwse Spaans nog een andere jasaanduiding: *tavardina*. Deze twee woorden zijn door elkaar geraakt en er is *gabardina* uit ontstaan. Via het Frans hebben we daar onze *gabardine* regenjassen aan te danken!

Waarschijnlijk heeft er bij de Maleise ontleening van het Perzische *bazaar* ‘overdekte markt’ geen Arabische bemiddeling plaatsgevonden. *Bazaar* is een woord dat ook in het Nederlands is terechtgekomen, misschien rechtstreeks uit het Perzisch, misschien via het Arabisch. In het Maleis is uit *bazaar* *pasar* ontstaan. En een *pasar* kennen alle Nederlanders boven een bepaalde leeftijd.

Er zijn heel wat Arabische woorden rechtstreeks in het Maleis terechtgekomen, maar vele zijn er ook via andere talen in beland. Vooral via het Perzisch. Het

Hindi, Sanskriet, Portugees (bijvoorbeeld *kabaaï*) en Engels (bijvoorbeeld *safari*) hebben eveneens de rol van tussentaal vervuld. Het Nederlands is voor het Indonesisch een belangrijke toelevertaal van Arabische woorden geweest. Deze noem ik hier op in hun Maleise vorm: *admiral*, *almanak*, *anilina* (anijl), *arsen*, *arsenal*, *artisok*, *asimut*, *boraks*, *damas*, *dipan* (divan), *eliksir*, *gips*, *harem*, *mummy*, *muselin*, *muson*, *razia*, *safran*, *sirop*, *soda*, *sofa*, *sorbet*, *Sufisme*, *sultana* (rozijnen), *talk*, *tarif*, *yasmin*.

En dan is er nog de *toko*. ‘Iedereen zijn eigen toko’ zeggen we in Nederland. Wij kennen de *toko*, waar je allemaal lekkere exotische kruiden en ingrediënten uit Indonesië kunt kopen. Een *toko* is daar een Chinese winkel. *Toko* is een Chinees woord in de Indonesische taal.

Een Maleis woord voor winkel is *dukan*. *Dukan* is ontleend aan het Arabische *dukkaan*. Dit heeft me aan het denken gezet. *Toko* lijkt verdacht veel op *dukan* en het zou me niets verbazen als *dukan* op zijn Chinees uitgesproken ongeveer als *toko* zou klinken. Tussen de *t* en de *d* zit in het Chinees niet hetzelfde verschil als in het Nederlands. In ieder geval is *toko* geen ‘officieel’ Chinees, geen Mandarijn. De officiële Chinese taal is gebaseerd op de noordelijke dialecten, die erg op het binnenland, heel intern-Chinees gericht waren. Vele Chinese woorden in het Indonesisch stammen uit de zuidelijke dialecten. De sprekers daarvan dreven meer handel en hadden daardoor meer internationale contacten. In deze dialecten zijn veel Perzische en Arabische woorden opgenomen. Wellicht hoort *toko* daarbij?

Quiz over taal

Test uw kennis van het Nederlands.

I. Zoek het juiste woord

1. Wat is een verkoeverkamer?
 - a) een kamer waar men fraaie meubels en snuiterijen zet, maar die niet bewoond wordt
 - b) een ziekenhuiskamer waarin mensen uit een narcose bijkomen
 - c) een kamer waar met behulp van geluidsgolven zwangerschapsonderzoek gedaan wordt
2. Hoe noem je een hevige N.O.-wind met driftsneeuw in de steppen van Siberië en Rusland?
 - a) boeran
 - b) loran
 - c) ramboetan
3. Wat is een ambon?
 - a) de grofste, dikste drukletter
 - b) een verhoogd podium in een kerk
 - c) een grote landbouwonderneming in Indië

II. Welk woord is niet correct gespeld?

1.
 - a) quantitatief
 - b) ragout
 - c) fotokopie
2.
 - a) carrosserieën
 - b) sint-juttemis
 - c) piyamaatje

3.
 - a) verguldsel
 - b) bokkensprongen
 - c) bachanalen

III. Rijg de woorden aan elkaar

1. brand krater
2. olie olie
3. lucht berm
4. kraan jaar

IV. Maak van de onderstaande woorden een nieuw woord

1. introspectief
2. stiefkinderen
3. zielstevreden
4. groenteveilingen

OPLOSSINGEN

- I. 1b / 2a / 3b
- II. 1a (kwantitatief) / 2c (pyjamaatje) / 3c (bachanalen)
- III. 1. bom / 2. lamp / 3. weg / 4. brug
- IV. 1. perfectionist / 2. kindertieren / 3. verzetlieden / 4. toneelvereniging